

УДК 343.135(477)

Сергій Олександрович СИЧОВ,
ад'юнкт Харківського національного
університету внутрішніх справ;
 <https://orcid.org/0000-0002-1452-5815>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ СЛІДЧОГО

На сьогодні побудова належної правової держави і розвитку громадянського суспільства в Україні супроводжується низкою негативних явищ соціального характеру, одне з яких полягає у значному зростанні злочинності. Важливу роль у протидії злочинам відіграють органи досудового розслідування, ефективність діяльності яких суттєво заважають непристосовані до потреб сьогодення правові і організаційні засади їх функціонування. Практика правозастосування Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) виявила застосування більш дієвих гарантій з точки зору забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, зокрема, підозрюваного, обвинуваченого, ніж попередній КПК України 1960 року, що однозначно є позитивним напрямом розвитку національного законодавства. З іншого боку, це призводить до ускладнення процесуальної форми кримінального процесу в цілому. Ключовим учасником (суб'єктом) досудового розслідування є саме слідчий, від ефективної діяльності якого залежить досягнення не тільки спеціальних завдань окремої стадії, а й загальних завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України).

Слідчий покликаний забезпечити швидке, повне та неупереджене розслідування кримінального правопорушення та виконання інших завдань кримінального провадження, що є неможливим без забезпечення його реальною, а не номінальною процесуальною самостійністю. Саме недосконалість правових гарантій процесуальної самостійності слідчого, які раніше майже не зазнавали наукового дослідження, створює не лише суттєві перепони на шляху реалізації кожним слідчим своїх процесуальних повноважень у розслідуванні злочинів, а й призводить до існування в досудових стадіях кримінального судочинства певних переконачень щодо розуміння основного призначення слідчого, його місця й ролі в системі правоохоронних органів. Поняття удосконалення процесуальної самостійності слідчого відоме у кримінальному судочинстві вже більше століття, але й досі, серед науковців і практичних працівників сфери кримінальної юстиції не існує однастайності у розумінні його сутності. Такому

стану дослідження сприяє й відсутність чіткого визначення цього поняття у КПК України. Найчастіше процесуальну самостійність слідчого розуміють як важливий елемент його статусу, який полягає у праві слідчого при провадженні розслідування самостійно приймати всі рішення про його спрямування і про провадження слідчих дій при повній відповідальності за їх законне і своєчасне проведення [1, с. 85]. Досліджуючи комплекс правових норм, що регламентують повноваження слідчого, прокурора, керівника органу досудового розслідування, слідчого судді, процесуальні відносини між ними, а також практику застосування зазначених норм, можна зазначити, що майже всі повноваження слідчого обмежені тим чи іншим впливом з боку інших службових осіб, що беруть участь у досудовому розслідуванні. Але якщо повноваження слідчого судді з прийняття рішень, що обмежують права та законні інтереси фізичних і юридичних осіб не викликають сумнівів, то попереднє погодження відповідних клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій прокурором (п. 10 ч. 2 ст. 36 КПК України), а також погодження проведення слідчих (розшукових) дій з керівником органу досудового розслідування, на думку законодавця є «зайвим». Виходячи зі змісту ч. 2 ст. 40: слідчий уповноважений: 1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК; 2) проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, встановлених КПК; 3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам; 8) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених статтею 284 КПК; 9) здійснювати інші повноваження, передбачені КПК. Це лише ті випадки, які прямо встановлюють здійснення дій слідчим без дозволу прокурора та інших уповноважених осіб, усі інші права передбачають попереднє погодження з прокурором.

Процесуальна самостійність слідчого є гарантією швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування. Однак, наразі законодавство побудовано таким чином, що слідчий, на нашу думку, перебуває майже у цілковитій залежності від прокурора. Чинна редакція КПК про самостійність слідчого є декларативною, зокрема, що він, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Таким чином, йому залишається обмаль можливостей для прийняття і здійснення процесуальних рішень дійсно самостійно. У контексті розгляду еволюції повноважень слідчого

слід звернути увагу на положення ст. 114 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року, у якому зазначено, що при провадженні досудового слідства всі рішення про спрямування слідства і про провадження слідчих дій слідчий приймає самостійно, за винятком випадків, коли законом передбачено одержання згоди від суду (судді) або прокурора, і несе повну відповідальність за їх законне і своєчасне проведення [2]. Таким чином, співвідношення повноважень слідчого дозволяє зробити висновок про обмеження його процесуальної самостійності у порівнянні з попереднім КПК. Враховуючи той факт, що ч. 5 ст. 40 КПК України закріплює його процесуальну самостійність, все ж неможливо це однозначно стверджувати, адже ч. 4 ст. 40 КПК України передбачає, що слідчий зобов'язаний виконувати письмові доручення та вказівки прокурора. Невиконання слідчим законних вказівок та доручень прокурора, наданих у порядку, передбаченому КПК, тягне за собою передбачену законом відповідальність. Також ч. 2 ст. 36 КПК України визначає, що прокурор, здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Зазначені норми, на нашу думку, певним чином суперечать положенню про процесуальну самостійність слідчого. Це ще раз підтверджує обмеження незалежності слідчого. Є право слідчого щодо оскарження дій прокурора. Так ч. 3 ст. 40 чинного КПК України встановлює, що у випадках відмови прокурора у погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про застосування, наприклад заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій, слідчий має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором вищого рівня, який протягом трьох днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє у його погодженні. Якщо проаналізувати цю норму, то можна дійти до висновку, що є тільки два випадки для оскарження слідчим дій прокурора, коли останній відмовляється від погодження клопотання слідчого до слідчого судді про: 1) застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 2) проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових). Для порівняння наведемо положення ч. 2 ст. 114 КПК 1960 року, яка встановлювала гарантії, що забезпечують слідчому право на оскарження рішень прокурора. В разі незгоди слідчого з вказівками прокурора про притягнення як обвинуваченого, про кваліфікацію злочину і обсяг обвинувачення, про направлення справи для віддання обвинуваченого до суду або про закриття справи слідчий був вправі

подати справу вищестоящому прокуророві з письмовим викладенням своїх заперечень. У цьому разі прокурор або скасовував вказівки нижчестоящого прокурора, або доручав провадження слідства в цій справі іншому слідчому [2]. Таким чином положення попереднього КПК України 1960 року в цій частині були більшими. У цьому контексті доречно висвітлити і повноваження керівника органу досудового розслідування (ст. 39 КПК України), повноваження якого до певної міри перехреснується з компетенцією прокурора. Так, керівник органу досудового розслідування уповноважений: 1) визначати слідчого (слідчих), який здійснюватиме досудове розслідування, а у випадках здійснення досудового розслідування слідчою групою – визначати старшого слідчої групи, який керуватиме діями інших слідчих; 2) відсторонювати слідчого від проведення досудового розслідування вмотивованою постановою за ініціативою прокурора або з власної ініціативи з наступним повідомленням прокурора та призначати іншого слідчого за наявності підстав, передбачених КПК, для його відводу або у разі неефективного досудового розслідування; 3) ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування, давати слідчому письмові вказівки, які не можуть суперечити рішенням та вказівкам прокурора; 4) вживати заходів щодо усунення порушень вимог законодавства у випадку їх допущення слідчим; 5) погоджувати проведення слідчих (розшукових) дій та продовжувати строк їх проведення у випадках, передбачених КПК; 6) здійснювати досудове розслідування, користуючись при цьому повноваженнями слідчого; 7) здійснювати інші повноваження, передбачені КПК. Передача суду повноважень, які раніше належали прокурору, не призвела до обмеження прокурорського нагляду за досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень. Навпаки, відбулось звуження повноважень слідчого. Залежність слідчого від прокурора стала виходити за межі отримання тільки санкцій на відповідні кримінальні процесуальні дії. Отже, порівняльно-правовий аналіз норм чинного КПК України та КПК 1960 року, які встановлюють процесуальну самостійність слідчого, дають підстави стверджувати, що існуюча форма реалізації функції нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування призвела до зменшення процесуальної самостійності слідчого. Фактично, діяльність слідчого знаходиться під потрійним контролем: 1) керівника органу досудового розслідування, 2) прокурора і 3) слідчого судді. В результаті виявляється, що самостійність слідчого носить, на нашу думку, декларативний характер і воно сприяє зменшенню ефективності та оперативності проведення досудового розслідування у цілому.

Список бібліографічних посилань: 1. Казлаускас М. О процесуальній незалежності слідователя // Развитие гражданского, уголовного и процессуального законодательства в Советских республиках Прибалтики (1940–1975). Рига, 1975. С. 85. 2. Кримінально-процесуальний кодекс України : від 28.12.1960 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05> (дата звернення: 18.10.2019).

Одержано 20.10.2019

УДК 347.9

Олександр Павлович СЛОБОДЯНИК,

курсант Харківського національного
університету внутрішніх справ;

Олексій Валерійович САЛМАНОВ,

викладач кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;

<https://orcid.org/0000-0001-9421-5085>

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ІНОЗЕМЦІВ

Правова наука України приділяє особливу увагу правовому статусу іноземних громадян в кримінальному судочинстві. Кримінально-процесуальне законодавство України має ряд недоліків з питань, пов'язаних із правовою регламентацією участі іноземних громадян у кримінальному судочинстві України.

Після введення до КПК України правової норми, яка звільняє особу, що має процесуальний статус свідка, від обов'язку давати свідчення щодо членів власної сім'ї та близьких родичів, почали з'являтися дисертаційні дослідження, присвячені даній проблематиці.

До сьогодні питанням правового статусу іноземців, розслідуванням злочинів, вчинених іноземцями, та висвітленню їх аспектів були присвячені окремі праці О. І. Бастрикіна, Р. С. Белкіна, П. Н. Бірюкова, Н. О. Жукової, О. А. Калганової, І. М. Князева, І. І. Когутича, А. Г. Крамарева, В. П. Лаврова, П. Г. Назаренка, О. І. Олександрової, К. Є. Остроги та інших.

Розглянемо сутність офіційного визначення дефініції «іноземець» У статті 1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства від 4 лютого 1994 року, іноземець – це